

Biliklərin mənimsəmə və yaratma yolları

Hər bir fənn proqramının məqsədi proqramdakı biliklərin şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsi və onun tətbiqidir. Bu məqsədə çatmaq üçün müəllimlər ənənəvi təlim üsullarından, yeni təlim metodlarından və İKT-dən istifadə edirlər. Lakin mənimsəmə bir psixoloji proses kimi ancaq yaddaşa istiqamətlənib. Mənimsənilən biliyin tətbiqi isə bir şeyi çoxlu tətbiq etdikdə öyrənci bu biliyin, bacarıqla tətbiqinə yiyələnmiş olur. Bu proses boyu fərdin təfəkküründə nizamla bir icraçı strukturlar yaradılır. Lakin yaşadığımız texnoloji dövrün məktəb qarşısında qoyduğu tələb-yaradıcı insanların yetişdirilməsidir. Təlim yaradıcılıq istiqamətinə yönəldilmiş olsa onda hər bir şagird öz daxili imkanlarından asılı olaraq yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirə bilər.

Azərbaycan təhsilində Dünya Bankının dəstəyi ilə 2007-ci ildən islahatlar başlanmışdır və milli kurikulum yaradılıb. Kütləvi surətdə ənənəvi təlim prosesi fəal təlim prosesi ilə əvəzlənmişdir və yeni bilik, bacarıq standartları müəyyən edilib. Kurikulumun təlim məqsədi şagirdlərin proqramlarda olan biliklərin mənimsənilməsidir. Biliklərin mənimsənilməsi C. Blumun idrak taksonomiyasında birinci səviyyədədir. Bundan sonra biliyin anlamı, tətbiqi, analiz, sintez və qiymətləndirmə səviyyəsi gəlir.

Birinci, üçüncü səviyyədə qərarlaşan kurikulumun məqsədi sözsüz ki, tam olaraq sürətlə inkişaf edən dövrümüzə çətin ayaqlaşır. Zamanla, onun tələbi ilə ayaqlaşmaq üçün təlim məqsədi dəyişilməlidir. Biliklərin mənimsənilməsi biliklərin yaradılması ilə əvəz edilməlidir. Bu isə fəal təlimdən konstruktiv təlimə keçid deməkdir. Bu keçiddə ilk olaraq təlim fəaliyyəti dəyişməlidir. Öyrəncilər güclü bir interaktiv fəaliyyətdə olmalı və hər qoyulan sualları, verilən tapşırıqları, gördükləri videogörüntüləri müzakirə etməlidirlər. Bu fəaliyyətin önəmli əsası ondan ibarətdir ki, burada komanda daxili bilik paylaşmaları gedir, hər bir fərdin biliyi bu zaman yeni bir görünüşə olaraq sərhədlərini dəyişdirir.

İkincisi, verilən tapşırıqların struktur quruluşları dəyiş-

dirilməlidir.

Tapşırıqlar instruktaj xarakterdə olmaqla yanaşı, düşündürücü, yaradıcılığa istiqamətlənmiş olmalıdır. Bu tipli tapşırıqların komandada yerinə yetirilməsi də ayrı-ayrı təfəkkür formalarının birgə iş fəaliyyəti olur və burada bir tipli təfəkkür forması yox, tədricən çox tipli təfəkkür formalaşır.

Üçüncüsü, sualların struktur quruluşu dəyişilməlidir. Bilik, anlam sualları ilə yanaşı düşündürücü suallar niyə? Səbəb sualı - nədən irəli gəlir? Yaradıcı sual - necə edərsiniz? və qiymətləndirici sual seçim edin və nəyə görə bunu seçdiniz? kimi olmalıdır. Sualların əsasını qurmaq üçün C. Blumun taksonomiyasının açar sözlərindən istifadə etmək olar.

Dördüncüsü, biliklərin struktur quruluşu dəyişdirilməlidir. Kurikulum proqramlarında biliklər tək bir vahid kimi öyrənilir. Onların daxili əlaqələri zəifdir və bir-biri ilə çox vaxtı bağlantısı olmur. Bunun üçün biliklər məntiqi bir quruluşda, bir-biri ilə uzlaşaraq, assosiativ olaraq öyrənməyə təqdim edilməlidir. Nə qədər çox əlaqələr təqdim edilərsə, bir o qədər də onun şəxsi biliklərlə əlaqəsi qurulur. Bu zaman bu qurulan bilik yeni bilik kimi qiymətləndirilir.

Beşinci isə, İKT-dən istifadə edilən proqramlara yerləşdirilən biliklərin struktur quruluşu dəyişilməli və düşündürücü istiqamətdə olmalıdır. Burada yerləşdirilən informasiya tək məlumat kimi ötürməməlidir. Onlar düşündürücü suallar və tapşırıqlarla müşayiət edilməlidir. Bu zaman bu görüntüləri, bu informasiyanı biliyə çevirmək üçün o məntiqi əsaslandırılır. Bu zaman hər bir öyrənci bu məntiqi əsasları öz təcrübəsi və əldə etmiş bilikləri ilə uzlaşdıraraq öz yeni biliklərini yaratmış olur.

Fəal təlim və konstruktiv təlimlə (F. Bunyatovanın konstruktiv təlimi) qurulan dərslərin müqayisəsini araşdırarkən belə bir nəticəyə gəlmək olur: konstruktiv təlimdə suallar sadədən mürəkkəbə qədər olmaqla yanaşı, onlar düşündürücü və yaradıcı olurlar; Konstruktiv dərslərdə güclü interaktiv müzakirə gedir. Hər bir yeni biliyə müzakirə zamanı çatmaq olur; Texniki fənlər üzrə aparılan dərslərdə praktiki işlər instruktaj xarakterində

olaraq özündə prosesin gedişinin səbəb və nəticənin ortalağa çıxartmaq üçün düşündürücü suallar qoyulur; Konstruktiv təlimdə fəal təlimdən fərqli olaraq müəllim öncədən nə haqqda keçəcəyi barəsində xəbərdarlıq edir. Bununla o şagirdlərin əldə etmiş biliklərindən dərsin məqsədinə uyğununu üzə çıxaraq onu məqsədli inkişaf etdirir; Konstruktiv təlimdə biliklər bir-biri ilə fəndaxili və ya fənlərarası bir inteqrasiyada təqdim edilir. Bu yanaşma şagirdlərin biliklərində assosiyasını yaratmaqla bərabər onları zənginləşdirir; Konstruktiv təlimlə qurulan dərslərdə qoyulan suallar və məntiqi əsaslar komanda daxili və sinif üzrə müzakirə edilir. Bu zaman biliklərin intensiv paylaşması və yeniləşməsi prosesi gedir; Konstruktiv təlimlə qurulan dərslərdə güclü şagird - şagird - müəllim əməkdaşlığı yer tutur. Bu təlimdə akademik və intellektual bacarıqlarla yanaşı sosial bacarıqlar da inkişaf etdirilir. Hər bir-bir mənimsənilən və ya yaradılan bilik təfəkkürün bilik strukturlarında saxlanılmalıdır.

Amerika alimi Uilyam Qlasserin "Biz yadda saxlayırıq" cədvəlində öyrənilən biliklərin hansı şəraitdə yadda qalmasını göstərilir: 10 faiz oxuduğumuzdan, 20 faiz eşitdiyimizdən, 30 faiz gördüyümüzdən, 50 faiz gördüyümüzdən və eşitdiyimizdən, 70 faiz başqaları ilə müzakirədən, 80 faiz özümüz şəxsən təcrübə edəndə, 95 faiz başqasına öz biliyini verəndə. Buna əsasən biliklərin müzakirə və paylaşması gədən zaman alınan biliklərin 95 faizi yadda qalır. Bu proses isə konstruktiv təlimin əsas prinsiplərindən biridir.

Fəal təlimlə qurulan dərsin konstruktiv təlimlə qurulan dərslərin fərqi ondan ibarətdir ki, birincisində öyrənci müəllimin rəhbərliyi ilə bilikləri mənimsəyir, ikincisində öz biliklərini yaradır. Yaratma prosesində təlimlənən şagirdlər tədricən bu prosesin əqli alətlərini öz təfəkkürlərində quraraq onları öz düşüncə alətlərinə çevirib daima biliklərini yaradaraq öz yaradıcılıqlarını inkişaf etdirə bilərlər.

Südəbə ABDULLAYEVA,

Suraxanı rayonu

114 saylı orta məktəbin müəllimi.

Sona HƏMZƏYEVA,

İdrak məktəbinin müəllimi.